Arkeologiskt kunskapsuppbyggnads-program 2016

Kulturlandskapet

Arkeologiskt kunskapsuppbyggnadsprogram 2016

Kulturlandskapet

Arkeologiskt kunskapsuppbyggnadsprogram 2016
Kulturlandskapet rapporter 2016:6
© Kulturlandskapet 2016

Författare: Kulturlandskapet
Redigering och layout: Cecilia Wingård

Kulturlandskapet
Ekelidsvägen 5
457 40 FJÄLLBACKA
www.kulturland.se
kontakt@kulturland.se

Innehållsförteckning

Visioner 5
Frågeställningar 5
Teoretiska diskussioner 7
Kultur 7
Demokrati 8
En demokratisk arkeologi 9
Natur och kultur 10
Klimatförändringar 11
Relationen mellan människa och klimat 12
Metodologiska diskussioner 14
Grundläggande undersökningsmetodik 14
Naturvetenskapliga analyser 16
Geografiska Informationssystem (GIS) 16
Historisk geografisk metodik 18
Kommunikation, dialog och förmedling 19
Referenser 21
Illustrationsförteckning 22

Visioner

Kulturlandskapets definition av arkeologi är att det är en vetenskap med samhällsrelevans. Arkeologi är en vetenskap som gör att vi kan förstå och handla i nuet genom att studera forntida handlingar och processer. Vi vill de närmaste åren fokusera vårt vetenskapliga och pedagogiska arbete inom arkeologi på frågor kring demokrati och klimatförändring. Genom att arbeta med dessa två områden är intentionen att arkeologin ska kunna bidra med fördjupade kunskaper, ny information och bättre förståelse för omvärlden och de skeenden som inträffar i vår samtid.

Frågeställningar

Med sitt långa tidsperspektiv och med en lång tradition av tvärvetenskaplighet har arkeologin som disciplin en unik möjlighet att belysa hur människan genom tiderna har påverkat och blivit påverkade av klimatet. Genom utgrävningar, landskapsstudier och naturvetenskapliga analyser kan arkeologin studera ett områdes förändring under en väldigt lång tid och därmed blir det även möjligt att analysera samspelet mellan mänsklig kultur och klimat. Kvartärgeologen Per Lagerås har på ett utmärkt vis formulerat målsättningen för en miljö- och klimatintresserad arkeologi:

> *Centralt i ett nytt ekologiskt perspektiv måste vara att relationer mellan människor får effekter på miljön, och att hur vi agerar som sociala och kulturella varelser får ekologiska konsekvenser. Men också det omvända gäller. Miljömässiga förhållanden (ekologiska, klimatmässiga, etc.) påverkar sociala relationer och därmed i förlängningen samhällsutvecklingen* [1].

Genom att belysa denna växelverkan kan arkeologin göra ett aktivt inlägg i den samtida samhällsdebatten. Arkeologin kan på ett bra vis belysa alternativa levnadssätt, men kan också informera om dåtida klimatförändringars påverkan på olika samhällen och på människornas levnadsförhållanden och användning av landskapet. Därigenom får arkeologin en samhällsrelevans och kan påverka diskussioner inte bara inom den generella forskarvärlden, utan även hos en bredare allmänhet.

Demokratiska så väl som odemokratiska organisationsformer manifesterar sig i samhällen genom alla tider och det är just samhällen som studeras av arkeologin. Ofta har arkeologin använts som redskap för att befästa en nationalstat, genom att förankra en nations identitet till förhistorien [2]. Arkeologin i relation till samhället, dagens såväl som dåtidens, framträder därför som en central fråga för forskningen. Vad som lyfts fram och sätts i

1 Lagerås 2009: 116-17

2 Se tex Trigger 2006, Dahlstedt & Liedman 1996, Atkinson m fl 1996, Shennan 1989, Kohl & Fawcett 1995, Stig Sörensen 1996

centrum för undersökningen är en ständigt aktuell frågeställning.

På liknande sätt som demokratiska och odemokratiska samhällen till viss del kan utläsas ur det arkeologiska materialet, kan även klimatförändringar belysas genom arkeologin. I vissa fall går det till och med att sätta ett samband mellan klimatförändringar, styrelseskick och tolkningen av (för-) historien. Ett sådant exempel är maya-civilisationens nedgång efter omfattande missväxt. Ett nutida exempel är mellanöstern och kanske speciellt Syrien.

De frågor vi är intresserade av kan sammanfattas enligt följande:

- Hur manifesterar eller icke-manifesterar sig demokrati i ett arkeologiskt material? Jämlikhet? Ojämlikhet? Det vill säga, vilka spår ska vi leta efter för att kunna diskutera dessa frågor?
- Vad är essensen i demokrati? Hur har demokratibegreppet förändrats över tid? Vilka sektioner i samhället omfattas?
- Hur ser relationerna ut mellan människa, landskap och klimat, och hur fångas dessa i det arkeologiska materialet?
- Avseende samhällsorganisation och klimatförändringar, vilka mänskliga beteenden och handlingar leder fram till kollapser eller lösningar?
- Går det att 'gräva fram' kunskap om förändringar i förhållningssätt? I humanistiskt perspektiv? I synen på natur- respektive mänskliga resurser?
- Har människorna haft insikt om hur deras bruk av omgivningar och resurser påverkar miljön?
- Hur har människorna sett på landskapet? Går det att utläsa vad den mänskliga praktiken representerar för synsätt?
- I dagens arkeologi, hur befästs eller motsägs bilden av människans samspel / motsatsförhållande till sin omgivning och naturen?

Teoretiska diskussioner

Denna del omfattar teoretiska begrepp som vi anser viktiga att diskutera. Kulturlandskapet vill framhäva en förståelse av historien som ständigt föränderlig. Detta innebär att ett och samma arkeologiska material kan ha flera helt olika relationsskapande effekter beroende på i vilka samspel materialet står. Med andra ord används begrepp som relationer, samspel och sociala egenskaper som beskrivning av människan och andra aktörers tillvaro i historien.

Kultur

Kultur är ett begrepp som har varit – och fortfarande är – centralt inom den arkeologiska verksamheten. I dagligt tal används kultur framför allt om skapande verksamhet, som konst, litteratur etc. Inom arkeologin omfattar begreppet ett större spektrum av mänskliga aktiviteter, bland annat används det för olika typer av materiella 'kulturer' eller 'kulturgrupper'. Dessa har sedan genom arkeologins historia fått utgöra enkla grunder för klassificering av människor, där det inte sällan tolkats in både etnicitet och maktrelationer.

Detta användande av kulturbegreppet har kritiserats under flera decennier, där det bland annat betonats att materiella 'kulturgrupper' inte går att sammanställa med mänskliga grupperingar [3]. Det materiella är arkeologens grundmaterial, men att gå vidare därifrån är mer komplext än vad som tidigare verkat vara fallet. Föremålstraditioner kan utbytas mellan människor via kontaktnät, och lokala sammanhang bidrar inte sällan till intrikata variationer i materialet och dess innebörd. På detta vis menar till exempel Fredrik Svanberg [4] att vikingatiden i Sverige inte innebar en radikal samhällsomvandling i förhållande till tidigare järnålderskulturer. Den bild av vikingen och vikingatiden som har kommit till uttryck i till exempel populärkultur och marknadsföring är en social konstruktion. Denna kon-

3 Se tex Gosden 2005, Peterson 2011

4 Svanberg 2005

struktion kom till under arkeologins tidiga skede och skulle verka för att främja nationalbilden av Sverige och Skandinavien. Kultur är alltså rent arkeologiskt ett något problematiskt begrepp.

Kultur kan även definieras som motsatsen till natur. I detta finns en central problematik som är förbunden med människans relationer till sin omgivning. Denna problematik ryms även inom den traditionella definitionen av kulturbegreppet. Enligt Svenska Akademins Ordbok definieras kultur bland annat enligt följande:

> *Sammanfattning(en) av de förhållanden gm vilka människan l. ett visst folk l. en viss folkgrupp o. d. i sitt allmänna levnadssätt l. på ngt visst(livs)område höjer sig över djurstadiet (l. primitiva förhållanden); (andlig l. materiell) odling; gm dylika strävanden uppnått (högre) utvecklingsstadium; (på olika sätt karakteriserad) art l. typ av kultur (i här angivna bem.); utan närmare bestämning numera särsk. med tanke på den andliga odlingon (vetenskap, religion, konst, litteratur o. d.).* [5]

5 SAOB, Kultur 8

Denna definition innefattar till stor del det kulturbegrepp som används inom arkeologi och andra vetenskaper idag.

Även om begreppet kultur och användningen av det i sig är problematiskt, så går det inte helt att bortse från att mycket av vår föreställningsvärld och därmed forskningen styrs av dessa förutfattade meningar om folk och etnicitet. Därmed är det till viss del nödvändigt att knyta an till tidigare begreppsdefinitioner i det arkeologiska arbetet. För att utveckla perspektiven bör utforskningen av problematiken fokusera på att visa de brister som detta kulturbegrepp innefattar, samt att söka efter användbara alternativ. I dekonstruktionen av en diskurs – som i detta fall grundar sig i ett begrepp – är det viktigt att en alternativ vision formuleras som tar sitt ursprung i tidigare uppfattningar. Kulturlandskapet avser att i diskussioner och arbete lyfta fram problemen med de traditionella arkeologiska definitionerna av kultur, för att bättre kunna påvisa begreppets brister.

Vad är socialt och vad är kultur? Det sociala kan enkelt sägas innefatta det mesta som har med människans samhälleliga liv att göra. I detta ingår företeelser som social samvaro och sociala strukturer. Det arkeologiska materialet får en definition i relationen till andra aktörer, både mänskliga och icke-mänskliga [6]. Dessa relationer mellan olika aktörer kan anses ha sociala egenskaper då de ingår som en del i en större mänsklig kontext.

Ett socialt samspel kan med andra ord uppstå mellan två eller flera faktorer. Det kan dock betonas att en social struktur, eller sociala företeelser generellt, inte ska ses som skapade i ett immateriellt vakuum. Istället bygger det sociala på en högst verklig och materiell bas, vilken tillsammans med mänskliga sinnen har format historiska strukturer och mänskliga föreställningsvärldar [7]. Ett möte med en ny företeelse, en ny person, ett nytt material eller en ny teknik äger också rum i en social och historisk kontext. Därmed blir det tydligt att ett vidgat och mer funktionsdugligt kulturbegrepp omfattar även sociala egenskaper och sociala processer.

Demokrati

Den demokratiska processens olika dimensioner och komplikationer blir synligare när diskussionen placeras i en globaliserad kontext. En ökad global medvetenhet leder till tätare kontakter mellan avlägsna delar av jordklotet där tankar, kunskap och idéer kan utbytas i en hastighet som inte varit möjlig tidigare. Detta leder till att människor ständigt och ibland ofrivilligt konfronteras med ett ifrågasättande av sina egna sociala och kulturella kontexter. I möten med andra människor, andra delar av världen, andra sätt att leva, andra kulturer och synsätt är det lättare att skärskåda sitt eget liv med en viss distans.

Denna skärskådning sker dock inte bara på en global nivå mellan världsdelar och 'kulturgrupper'. På en lokal eller regional nivå blir skillnader i levnadssätt och lokal kultur synliggjorda när människor förflyttar sig och interagerar med olika typer av platser och i olika sammanhang, exempelvis rör sig mellan stad och landsbygd, eller mellan stadens olika delar, eller mellan olika sociala skikt, eller mellan olika hierarkier

6 Fahlander 2014: 236

7 Latour 2005

inom sociala skikt.

Platser och mänskligt liv står i ett dynamiskt förhållande till varandra. Två platser kan ha helt olika 'lokalkulturer' trots att de till största del har samma befolkningsfördelning. Platser, rum och dialoger där skilda levnadssätt, principer och perspektiv möts skapar i sin tur nya sociala entiteter, en typ av gråzon där gamla enheter tillsammans bildar helt nya kontexter [8]. Betonandet av denna mångfald och diversitet är en viktig del av den demokratiska processen. Om alla röster ska bli hörda kräver det att alla röster är erkända och att, i ett arkeologiskt perspektiv, alla fynd och strukturer blir undersökta på ett likvärdigt sätt utifrån sina förutsättningar.

8 Bhabha 1994

En demokratisk arkeologi

Arkeologisk verksamhet är knuten till flera olika demokratiska dimensioner, vilka alla går in i varandra. Dessa löper på alla plan och i alla skeden av det arkeologiska arbetet.

Arkeologin bör till exempel se med demokratiska ögon på det förflutna, så att även dåtidens mångfald inkluderas i verksamheten. Här är det viktigt att verksamheten inte styrs av generaliserande uppfattningar och begrepp, som på många sätt avdemokratiserar landskapets och historiens mångfald. En plats kan och bör naturligtvis placeras i en större kontext, men den arkeologiska verksamheten kan ha som huvudmål att istället identifiera platsernas unika karaktärsdrag. Genom att se platser, byggnader, anläggningar och fynd som uttryck för både kontext och unicitet ges även dåtidens mångfald en möjlighet att komma till tals.

Dåtidens mångfald omfattar även det förflutnas röster. Detta innebär att en av arkeologens uppgifter är att även söka efter och lyfta fram de människor och de berättelser som inte varit normerande. Det handlar exempelvis om kvinnor, barn, fattiga, ofria:

> *(...) Men också maritimt kan hon vara en viktig partner, till exempel i ett parfiske eller i ett fiske med fasta redskap nära kusten. Ibland är hon också jägare, sjökrögare eller båtbyggare. Hennes roll kan säkert variera högst avsevärt, men det är påfallande, att hennes erfarenheter och kunskaper om kustkulturen är minst lika tillförlitliga, för att inte säga genomgående mera tillförlitliga än mannens. (...) Den mångsidigt arbetande kvinnan är också en förutsättning för att den maritima livsformen skall kunna överleva.* [9]

Arkeologen har ett ansvar att diskutera demokrati och ojämlikhet i en historisk och förhistorisk kontext, detta kan till exempel innebära att lyfta upp alternativa exempel och omtolka gamla berättelser med nya perspektiv. Det har funnits flera olika sätt att beskriva, tolka och förstå begreppet demokrati. Att sätta likhetstecken mellan parlamentarism och (politisk)

9 Westerdahl 2003 hemsida

demokrati är i historiens ljus en sentida uppfattning. Ett demokratiskt samhällsskick är snarare en ursprunglig mänsklig praktik [10].

> *The precise mechanisms by which societies can function without formal political offices, corporate kinship groups or the assertion of long-term rights to productive resources were first described by ethnographers working among nomadic hunter-gatherers in Africa and South Asia during the 1950s and 1960s (...) It was only as the pioneering work of the first generation of ethnographers was corroborated by a second generation working in other parts of the world such as Southeast Asia and South America that a new school of thought began to emerge in which this way of life appeared not only as an entirely coherent way of organizing social relations, but perhaps even as one of the oldest and most stable ways of doing so.* [11]

Arkeologin ger oss möjligheter att fundera över tillvaron. Den mänskliga mångfalden är större än vår kultur tillåter oss att tro. Islam har till exempel funnits närvarande i Europa i över 1000 år, och könstillhörighet har aldrig varit binär och okomplicerad. För att kunna delta aktivt och demokratiskt i samhället krävs kunskaper och perspektiv på historien. Med brist på information finns en brist på engagemang och förståelse. Dock är problemet inte bara rent kunskapsrelaterat utan även starkt knuten till människans vardagspraktik.

I ett odemokratiskt samhälle har makten ett större behov av att manifestera sig både i rummet och tiden, för att legitimera sig själv och sina ojämlika strukturer, än ett mer demokratiskt samhälle har [12]. Ett odemokratiskt samhälle har behov av att motivera ojämlikhet genom att manifestera den i tiden och bygga in den i framtiden. Demokratin är däremot upptagen av nuet, eftersom praktiskt tillämpad demokrati tar mycket tid. Färre resurser läggs på fysiska manifestationer, och kraft kan läggas på byggnader för gemensamma funktioner, till exempel ett Folkets Hus.

Elitistiska byggnadsverk är lätta att urskilja, det vill säga det är förhållandevis enkelt att arkeologiskt urskilja odemokratiska samhällssystem. Att däremot utskilja ett demokratiskt samhällssystem är svårare. Det kommer att vara svårt att slå fast att en boplats eller ett föremål är tillkommen eller konstruerat i en demokratisk kontext, eftersom det alltid kan finnas alternativa tolkningar och kompletterande orsaker. Trots detta behöver arkeologen försöka tolka in andra möjligheter, andra versioner, alternativa berättelser. Vid undersökningar längs Körösfloden i Ungern har till exempel arkeologer konstaterat att det fanns ett nätverk av byar som ägnade sig åt metallproduktion. Byarna var av olika storlek men produktionen, dieten och husen var alla likartade. Det gick inte att se några ojämlika drag inom byarna eller mellan dem. Den troligaste tolkningen av data var att detta område bestod av autonoma och jämlika byar [13].

Natur och kultur

Frågan rörande förhållandet mellan natur och kultur har lyfts inom arkeologisk forskning de senaste åren. Detta är till viss del ett resultat av ett ökat intresse för materialitet och materialets roll i skapandet av mänskliga strukturer [14].

Den postprocessuella arkeologin har i huvudsak sett på landskapet ur ett fenomenologiskt perspektiv, där landskapet får mening, innebörd och agens genom mänskliga intryck. Landskapet ses därmed som en social konstruktion [15]. Med detta synsätt förvandlas naturen till en passiv aktör som är oförmögen att påverka mänskliga samhällen med direkt aktion. Detta 'omyndigförklarande' av naturen grundar sig på ett förhållningssätt som har en lång historia, sedan bland annat 1600-talets 'naturerövringar' [16] och den tidens formande av ett naturvetenskapligt ideal [17]. I denna process uppkommer även nationalstaten som kan exemplifiera ett odemokratiskt

10 Bookchin 1982, MacDonald 2011
11 Gibson & Sillander 2011
12 Leone 1984
13 Duffy m fl 2014
14 Se tex Gosden 2005, Webmoor 2007, Witmore 2007, Olsen 2010
15 Greider & Garkovich 1994, Tilley 1994
16 Blackbourn 2006
17 Merchant 1994

styrelseskick, med en strikt manifestation i rummet. Det är även detta vetenskapliga ideal som har format dagens generella disciplinära gränsdragningar i Europa, där arkeologin sedan det postprocessuella paradigmskiftet till stor del setts som en samhällsvetenskap. I Sverige är denna utveckling inte lika tydlig.

Vad innebär detta? Flera länder har naturvetenskap starkt knutet till arkeologi, detta har skett i betydligt mindre skala i Sverige. I Sverige kopplas arkeologin främst till humaniora, även om arkeologin även här har en tvärvetenskaplig tradition av att låna teorier från andra (hjälp-)vetenskaper, såväl humanistiska och samhällsvetenskapliga som naturvetenskapliga. Eftersom arkeologin som vetenskap är ung (cirka 200 år) finns det potential att vidareutveckla många delar inom arkeologin.

Den symmetriska arkeologin [18] menar däremot att distinktionen mellan natur och kultur är meningslös och att den leder till förenklade förklaringsmodeller. Natur och kultur kan inte ses som separata entiteter, utan både natur och människa formar och formas av varandra. Som exempel kan nämnas jordbrukarens förhållande till sin omgivning, vilket präglas av ett ständigt beroende av väderförhållanden och av jorden i sig. Samtidigt omformar jordbrukaren i sitt dagliga arbete landskapet runt omkring sig och bidrar till områdets 'naturkaraktär', till exempel i form av flora och fauna. Direkta förändringar i naturförhållandena, som exempelvis ett fuktigare klimat, och agrartekniska innovationer har förmågan att på distinkta vis påverka fysiska förutsättningar och mentala relationer mellan jordbrukaren och landskapet. I denna process framträder ett dynamiskt landskapsförhållande i vilket jordbrukarens och naturens roller på många sätt går in i varandra. Med detta menar Kulturlandskapet att natur och människa samverkar inom ett brett spektrum av olika skalnivåer. Det är inte enbart på ett fysiskt eller ett mentalt plan som detta sker, och relationen består av en tvåvägskommunikation. Detta synsätt bör avspeglas i de frågeställningar som lyfts inom den arkeologiska verksamheten.

18 I huvudsak Webmoor 2007, Witmore 2007

Klimatförändringar

I vår tid spelar aktuella klimatförändringar en väsentlig roll i diskussionen om dåtid, samtid och framtid. Arkeologins långa perspektiv blir en viktig aspekt eftersom arkeologen kan studera långa förlopp, och därmed belysa hur dåtida samhällen anpassade sig till men också påverkade klimatet. Till stor del berör denna diskussion en utforskning av samspel mellan natur och kultur i landskapet. Detta kan även knytas till Landskapskonventionen, som förespråkar en helhetssyn på landskapet med betoning på tvärvetenskap [19].

Klimatförändringar är på många vis knutna till landskapsomvandlingar som kan ha antingen naturliga eller mänskliga ursprung. Människan har under hela sin existens sett ett klimat som i olika grader ständigt varit utsatt för förändring. Bara sedan järnåldern har det skett omfattande klimatvariationer som i sin tur påverkat och samverkat med mänskliga samhällsomvandlingar [20]. Klimatet i sin tur påverkar till stor del landskapets utseende genom vattenmängder, erosion, vegetationsförändringar etc. Studiet av landskapets och människans gemensamma historia är därför ytterst en studie av förhållandet mellan människa, kultur, natur och klimat.

En historisk kunskap om människans samspel med sin omgivning är i sin tur ytterligare en möjlighet för arkeologin och landskapsforskningen att påverka samhället, och komma åt ett vanligt och i vår kultur grundläggande problem i människans förhållande till naturen, det att hon anser sig vara skild från – eller stå över – denna. Genom att hävda människans roll som en integrerad del i landskapet överbryggas istället skillnaderna mellan natur och kultur. Vårt nutida samhälles utveckling är inte ett resultat av en inom människan pågående evolutionär process, utan är till stor del ett resultat av vår kommunikation med en varierande och föränderlig omvärld.

När det gäller arkeologins möjlighet att utforska dåtida klimatförändringar är tvärvetenskapliga perspektiv en nyckel. Arkeologi går att kombinera med en rad olika hjälpvetenskaper – som kultur- och naturgeografi,

19 Europarådet 2000

20 Tex Gräslund 2007, Cheyette 2008, Christiansen & Ljungqvist 2012

klimatologi, geologi och hydrologi – för att bättre belysa hur människa och klimat har interagerat och fortfarande interagerar med varandra. Detta gäller även människans generella förhållande till naturen som fenomen där exempelvis antropologi, etnologi, religionsvetenskap och historia kan bidra med viktiga exempel för att utforska andra föreställningsvärldar.

Det kan tyckas som om det är främst genom större undersökningar och landskapsanalyser som arkeologin kan bidra till att vidga och problematisera perspektiven kring människans relationer till ett föränderligt klimat. Det är dock viktigt att påpeka att även mindre undersökningar och kontexter i framför allt rapportarbetet kan utföras och utformas på ett sådant vis att de blir möjliga att relatera till en större kontext. Genom att se den enskilda lokalen som en del i ett större klimatsystem ges undersökningen en möjlighet att användas i vidare forskningssammanhang. Systematiskt utformade undersöknings- och analysmetoder samt kunskapssammanställning är centrala redskap i detta arbete.

Relationen mellan människa och klimat

Förändringen av klimatet är inte en enhetlig evolutionär process. Människan har alltid påverkat sin (natur)omgivning. En stor fråga är hur samspelet mellan människa och klimat har sett ut genom tiderna. Denna fråga är starkt knuten till hur människan har levt av – och i – naturen under historiens gång. Detta vill Kulturlandskapet kalla för landskapsbunden praktik, och denna bidrar till formandet av relationen till naturomgivningen.

Människans praktik är i mångt och mycket samtida till sin karaktär, vilket innebär att hon främst bildar sin uppfattning av omgivningarna utifrån det sätt hon lever i nuet. Detta innebär att exempelvis ett jordbrukssamhälle formar sitt förhållningssätt till landskapet utifrån hur marken brukas. När brukningspraktiken förändras påverkas även människans förhållningssätt till omgivningen, och det är främst i en övergångsfas som praktiker blandas på ett aktivt vis. Minnen av tidigare praktik kan naturligtvis leva kvar hos äldre människor, eller i berättelser och skrifter, men

när den äldre generationen försvinner är det framför allt den samtida praktiken som bildar kärnan i människans förhållningssätt till sin omgivning. Själva omställningsprocessen är däremot troligen kortlivad i minnet. Detta innebär också att människors aktiva brukande, eller praktik, är viktig för synen på landskapet. En jordbrukare praktiserar en tradition, medan en landsbygdsboende i denna mening är traditionslös. Detta tankesätt kan i mångt och mycket knytas till ett traditionellt nordiskt landskapsperspektiv, där bruket av marken och omgivningen står i centrum för förståelsen av landskapet [21]. Till detta ska läggas att en landskapsbunden praktik även formar människors mentalitet och bidrar till formandet av till exempel symboliska föreställningar. Det är här viktigt att ha i minnet att havet – eller andra vattenvägar och -bruk – påverkar människan i lika stor grad som fastlandet gör: ”Det viktiga är den kulturella och ekologiska innebörden, inte den geografiska” [22].

Det finns exempel på detta samspel mellan människa och omgivning arkeologiskt. När det gäller maya-civilisationens kollaps kunde exempelvis naturvetenskapliga analyser påvisa att majsodlingen och handeln inom vissa områden fortsatte som förut trots kollapsen [23]. Förhållningssättet manifesteras i en praktik, när klimatet förändras justeras praktiken, och då glöms den förra praktiken bort. Andra områden övergavs för långa tider efter tydliga tecken på socialt kaos – kulturen kan vara en fälla, där människorna låser in sig i en struktur och måste vänta tills samhället eller ekosystemet bryter ihop istället för att förändra sin praktik. Arkeologins långa tidsperspektiv är som redan påpekats en viktig ingång, eftersom arkeologin kan visa på olika faktorer och följder. Arkeologin kan visa på samma faktorer idag och därmed visa på andra lösningar som inte leder till kollaps[24].

Klimatproblematiken är relaterad till och orsakad av ett brett och allmänt förhållningssätt som styr människans förhållande till naturen. När människor och samhällen fortsätter som förut trots varningar om pågående klimatförändringar och annalkande katastrofer, beror denna praktik på ett förhållningssätt som i varje fall delvis är ett resultat av upplysningstidens ideal, där naturen skulle tämjas av människan och då vetenskapen delades upp i strikt åtskilda discipliner. Denna historieskrivning är givetvis eurocentrisk, och andra ideologiska och psykologiska förklaringsmodeller bör undersökas. Upplysningstidens föreställningsvärld präglar dock fortfarande västvärldens förhållningssätt till naturen. Kulturlandskapet tror att denna förlegade natursyn kan förändras genom att aktivt verka för förändrade förhållningssätt och förändrad praktik i samhället. Kulturlandskapet vill verka för att öka medvetenheten om att det finns alternativa praktiker.

21 Widgren 2004: 458-59, Eriksson & Wästfelt 2011

22 Westerdahl 2003 hemsida

23 Demarest 2013

24 Hegmon m fl 2008

Metodologiska diskussioner

Denna del avser att kort beskriva och diskutera en del av de många olika metoder som kan vara tänkbara för att kunna komma åt och diskutera de ovanstående frågeställningarna. Samtliga dessa metoder bör även vara användbara vid insamling av data som gör det möjligt att diskutera även andra frågor – gamla, nya och ännu ej ställda.

Arkeologin är till sin natur ett tvärvetenskapligt arbetssätt, något som bör breddas och fördjupas. Kulturlandskapet har extra bra förutsättningar för att arbeta på ett tvärvetenskapligt sätt, eftersom vi har flera olika kompetenser inom kooperativet.

En ständigt aktuell uppmaning är att problematisera allt. Varje enskilt fynd eller iakttagelse eller resultat ska studeras och värderas för sig, varje förutfattad mening granskas, eftersom varje plats eller undersökning är ny. Detta innebär också att vald metod måste vara situationsanpassad.

Grundläggande undersökningsmetodik

Arkeologin arbetar ofta implicit med en typ av fallstudiemetodik, även om detta sällan uttrycks i klartext. Fallstudiemetodik [25] handlar om att låta fallet vara unikt, att hitta specifika kunskaper för att skapa rika berättelser. Lika viktigt är dock att se att vissa kunskaper som erhålls är generella och applicerbara – på andra fall, i forskning, etc. Det är viktigt att utföra och rapportera fallstudien så explicit att studien kan jämföras med andra fallstudier. Detta ställer höga krav på verifierbarhet, till exempel genom triangulering, där en hypotes ska stödjas av tre oberoende punkter. För arkeologin skulle följande kunna användas: 1) Beskrivning (av fysiska föremål/strukturer). 2) Naturvetenskapliga analyser. 3) Fyndspridning, fynd. 4) Långtidsprocesser, tradition. 5) Etnografiska paralleller.

Fallstudiemetodiken kan bidra till att underlätta besvarandet av frågeställningar samt göra undersökningar jämförbara med varandra, om den genomförs på rätt sätt. Detta underlättar inte bara det interna arbetet, utan gör även rapporter och texter mer tillgängliga och användbara i ett större forskningssammanhang. En sådan metodik gör det även enklare att utveckla ett tydligare demokratiskt tillvägagångssätt vid arkeologiska undersökningar.

Kulturlandskapet anser att platser bör undersökas på ett demokratiskt vis, vilket innebär att alla platser bör undersökas lika noga. Även till synes oansenliga platser bör därför undersökas med en vetenskaplig ambition. Platser som inte ska gå vidare till arkeologisk undersökning inför borttagande borde i många fall undersökas bättre i förundersökningsskede. Detta gäller till exempel fyndtomma platser, som kanske representerar något annat än den traditionella boplatsen, och därmed kan ge ny kunskap. Om varje plats har fått samma förutsättningar, kan de jämföras med varandra på ett vetenskapligt sätt och sättas in i ett större system eller sammanhang.

Den demokratiska utgångspunkten gäller även förhållanden och skiljelinjer mellan förhistoriska och historiska undersökningar, där även histo-

25 Tex Flyvbjerg 2006, Johansson utan årtal

riska lämningar kan ha förhistoriska föregångare. Hur lämningen definieras (äldre/yngre) leder idag till olika undersökningsstrategier, där arkeologen vid en historisk lämning kanske använder historiska kartor och utför en dokumentation, men ingen grävning alls, vilket skulle vara otänkbart vid en förhistorisk aktivitetsyta. Olika synliga stenstrukturer – som fornborgar och stenindustrilämningar – behöver inte nödvändigtvis innebära olika undersökningsmetoder. Metodologiskt bör samma grunddata samlas in och samma grundmetodik användas oavsett om undersökningen berör förhistoriska eller historiska perioder.

Genom att undersöka brett över flera delar av samhället kan arkeologen också komma åt både klimatförändringar och grader av jämlikhet/ojämlikhet. Vid en boplatsundersökning är det till exempel ofta svårt att finna spår av ojämlikheter och jämlikheter före metalltid/järnålder. I bybildningar och större boplatsområden är detta enklare, åtminstone i teorin. För att underlätta en dylik analys kan den aktuella platsen jämföras med andra platser inom ett närliggande mindre område, exempelvis en dalgång eller en socken. Om bebyggelsen och bosättningarna ser likartade ut, tyder detta då på en relativ jämlikhet mellan boplatser i området? Storleken på bebyggelsen inom exempelvis historiska bybildningar reflekterar ofta kontinuitet och tidsdjup snarare än en ojämlikhet i förhållande till omgivningen. Därför bör arkeologen ställa frågan hur bosättningens storlek reflekterar sociala relationer mellan platser även i förhistorien. Bebyggelse i utmarkslägen ses ofta som socialt och ekonomiskt underställda kärnbygdens bosättning, men måste inte alltid ha sämre förutsättningar. Här kan finnas andra ekologiska resurser, och värdet på resurserna kan förändras över tid (exempelvis sill, timmer).

Arkeologen bör även ställa sig frågan om exempelvis gravar kan studeras avseende frekvens och användning/återanvändning för att komma åt frågor kring demokrati, jämlikhet och ojämlikhet. Att göra manifesta gravar representerar en önskan om att skapa ett förhållande till platsen i tiden. I ett demokratiskt samhälle kan graven vara ett sätt att göra sig av med kroppen på ett acceptabelt sätt, men den enskilda kroppen eller platsen behöver inte vara intressant. Kan flatmarksgravfälten exempelvis – genom sin (synbara) icke-manifesta natur – representera ett demokratiskt inslag? I så fall borde detta återspeglas även i andra materiella aspekter i samhället, något som gör undersökningsmetodiken av största vikt. Sekundärbegravningar och kollektivgravar representerar (olika former av?) återbruk. Kan sekundärbegravningar visa på ett kollektivistiskt samhälle och kollektivgraven på ett elitistiskt? Vilken slags slutgiltighet representeras av flatmarksgraven? Det hela försvåras av att gravskick, inklusive flatmarksgravar, ofta har inslag av religiös tradition som styrande element. Troligen är det inte ens ett element som är styrande utan flera i kombination. Tro, tradition och bristen på ifrågasättande kan vara exempel på olika agenser.

Arkeologi är till stor del materialstudier. Därför är det av vikt hur arkeologin behandlar fynd och fyndrikedom, men även söker data om fyndlösa ytor (även en markkemianalys undersöker ett material). Den demokratiska utgångspunkten innebär i detta fall att tolkningen av fynden behöver kompletteras med andra datainsamlingsmetoder. Hur hanterar arkeologen olika boplatser med olika slags fynd och fyndfrekvens, och vad har fynd-

frekvens och fyndsammansättning för relation till samhällsstruktur? Vad för slags fynd ger oss en fingervisning om att ett elitistiskt samhälle är för handen? Hur har samhället sett på sina materialresurser? Förekomst av uppskärpta flintredskap och lagade kärl kan ge information om tillgängliga resurser och synen på dessa.

Kulturlandskapet praktiserar en reflexiv arkeologi som kvalitetssäkring av undersökningar. Viktiga inslag i denna är levande diskussioner både i fält och under rapportarbetet, och bruket att skriva dagböcker framför allt vid större undersökningar för att få med även spontana och flyktiga tankar till rapportskedet. Vid interna seminarier diskuteras och utvärderas löpande metod och resultat.

Naturvetenskapliga analyser

Undersökningsmetodiken utvecklas kontinuerligt, nu tillämpas vissa metoder regelmässigt (det skulle vara otänkbart att inte tillämpa dem) och arkeologin inser att information gått förlorad vid tidigare undersökningar. Exempel är vattensållning av massor, avbaning av större ytor, 14C-datering. Vid alla undersökningar och särskilt borttagandet av en fornlämning borde det vara regel att ta till så många metoder som möjligt för att fånga upp information.

Valet av analyser vid en specifik undersökning beror på vilka krav arkeologin ställer på basinformationen, samt de frågor som ställs till det material arkeologen har framför sig. På en insats-/kostnadsrelaterad skala skulle exempelvis 10, 40 respektive 50% (för utredning, förundersökning respektive undersökning) av totalkostnaderna kunna avsättas för naturvetenskapliga analyser. Då låses inte kostnader till en specifik applikation på specifikt material med förväntat utfall, enligt en så kallad praxis, utan arkeologen kan välja metod/metoder i dialog med materialet.

Markkemisk analys är en metod som bör vara grundläggande i det arkeologiska undersökningsarbetet. Denna typ av analys har en demokratisk potential, som möjliggör att även fyndtomma ytor kan läsas och deras funktion diskuteras. Resultaten av markkemianalys kan till exempel visa på tendenser i boplatsens fördelning och därför i förlängningen hjälpa till med en tolkning av ett samhällssystem ur ett demokratiskt/ icke-demokratiskt perspektiv. Markkemianalys kan även hjälpa oss att förstå nedbrytningsprocesser och markbruk. Markkemisk analys kan vara till hjälp redan vid utredning, kanske särskilt som ett moment inför förundersökning för att avgränsa till exempel områden med förhöjda fosfatvärden. Vid förundersökningar och undersökningar bör markkemianalyser utföras i största möjliga mån.

Andra analysmetoder som kan bidra ytterligare i undersökningsfaserna är till exempel sediment- och markundersökningar, makrofossilanalys och XRF-analys. Samtliga är icke förstörande analysmetoder. Sediment- och markundersökningar är en av nycklarna till att förstå plats-tafonomi ur konserveringsperspektiv, men kan även användas för att läsa och förstå information bortom en enskild anläggning. Makrofossilanalys är en vanlig undersökningsmetod, men Kulturlandskapet vill framhäva vikten av att dessa utförs regelmässigt under förundersökningar, speciellt när förundersökningen är en del i borttagandet. XRF-analys mäter grundämnen i ett material med hjälp av radioaktiv strålning, och kan användas på en mängd material, bland annat på jordarter, keramik och glas, men även på mänskligt avfall. De flesta spårämnen kan också mätas, så att ett materials specifika fingeravtryck kan utläsas. I förlängningen kan en databas skapas över spårämnen vilken kan visa på proveniens av ett råmaterial. I material där det är svårt att spåra tillkomst, till exempel slagger som kan uppkomma av flertalet råämnen, kan en analys av grundämnen visa på vilken materialkategori det är fråga om.

Geografiska Informationssystem (GIS)

Den digitala tekniken möjliggör stora analyser av omfattande material, vilket inte minst underlättar då arkeologen vill sätta in det aktuella undersökningsområdet i ett större sammanhang. Detta ger stora möjligheter

att snabbt relatera den enskilda lokalen till ett stort omland, vilket kan användas i exempelvis rapportarbetet för att diskutera det undersökta områdets relation till ett lokalt, regionalt eller globalt klimatsystem. På så vis kan frågor ställas om människornas relation till klimatet även vid en mindre lokal.

Genom att se den enskilda lokalen som en del i ett större klimatsystem ges undersökningen en möjlighet att även användas i vidare forskning. Detta åstadkoms på ett enkelt vis genom att lyfta fram platsens lokalisering i det större geografiska perspektivet. Här kan en GIS-databas byggas upp över relevanta områden, alternativt kan analoga grundläggande verk som Sveriges Nationalatlas användas. Detta bör sedan relateras till relevant paleoklimatologisk forskning, exempelvis IPCCs material som dock främst är användbart för historisk tid och yngre järnålder [26].

En översiktlig GIS-databas för att ge klimatologiska och naturgeografiska kontexter till undersökningar kan byggas upp med hjälp av fri data från exempelvis US Geological Survey, UNEP och andra sidor där datan är tillgänglig. Även SMHI tillhandahåller viss fri data, bland annat över avrinningssystem och liknande. Den fria datan lämpar sig bäst i översiktliga analyser, och om en mer lokal bild ska framställas bör data från exempelvis SGU ingå i kostnadsberäkningen för det enskilda projektet. All data sammanfogas sedan till en geodatabasfil, vilken enkelt kan öppnas och användas i alla typer av projekt. Databasen och dess innehåll bör noga utformas i relation till användning och frågeställningar.

Så kallad LIDAR-data (Light Detection and Ranging) kan utgöra viktiga komplement till den fria datan i geodatabasen, då de terrängmodeller som kan byggas med hjälp av denna data underlättar klimatrelaterade analyser av områden kring aktuella undersökningar. Vid undersökning av exempelvis förhistoriska havsnivåer är denna typ av data överlägsen på grund av dess punkttäthet och täckningsgrad. Denna typ av data kan även användas till förstudier inför utredningar och gör det lättare att identifiera potenti-

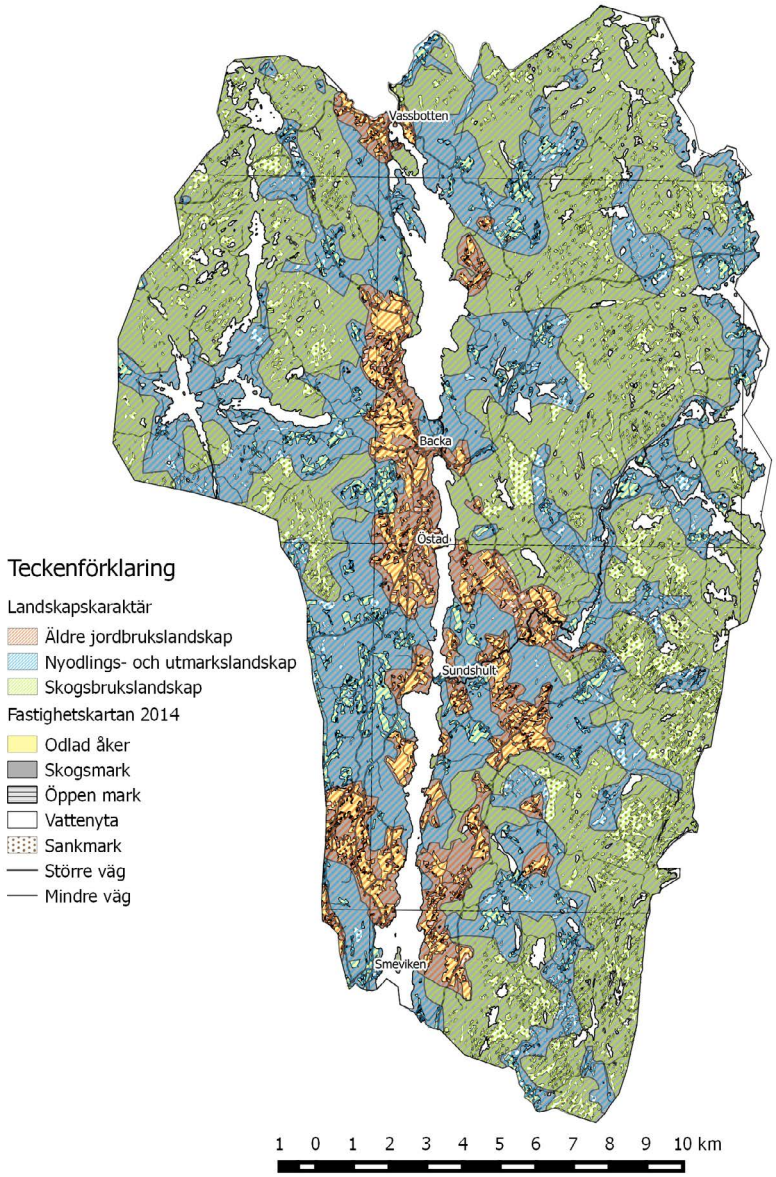

26 Masson-Delmotte m fl 2013

ella fornlämningar och intressanta lokaler för noggrann undersökning innan fältinventeringen. LIDAR-data kan därmed ingå i kostnadsberäkningen för de flesta typer av projekt, men bör anses vara speciellt relevant i förstudier/kulturmiljöutredningar och utredningar.

Historisk geografisk metodik

Inom historisk geografi används ett antal metoder av värde för arkeologin. Historiska kartor är värdefulla källor vid förstudier/kulturmiljöutredningar, men kan och bör även användas aktivt i analysarbetet. Källvärdet även i de äldsta kartorna har genomgått noggrann och kritisk granskning, och deras tillförlitlighet anses vara mycket hög [27].

Med så kallad retrogressiv analys kan information i kartorna användas för att spåra äldre förhållanden. Åkerformer som syns i kartorna är inte sällan daterbara, där exempelvis bandparceller i stora delar av landet har ett ursprung i medeltida åkerbruk, men på vissa platser i Västra Götaland också går att spåra tillbaka till äldre järnålder. Medeltida storgårdar går också att spåra i kartorna med hjälp av gårdsnamn, ägofördelningar och ägostorlek. Bebyggelseenheternas avkastning kan ge indikationer på äldre bebyggelse inom bygränserna, och åkerstycken kallade 'utjordar' (det vill säga åkerbitar brukade av enheter i en annan by) på kartorna kan tyda på förekomsten av ödegårdar.

Historiska kartor koordinatsätts och digitaliseras ofta i det arkeologiska arbetet. När detta har gjorts, kan de digitala versionerna av kartorna användas för att producera ytterligare information i analysarbetet, information som även kan relateras till Kulturlandskapets frågeställningar. Exempelvis kan vi genom kartorna få inblick i demokratiska/odemokratiska förhållanden under den tid som kartan avbildar. Jordnaturer (skattehemman, kronohemman, frälsehemman etc), men också åkerfördelningar och avkastning berättar något om de sociala relationerna mellan gårdar och byar. Skattebönder kan betraktas som ägandes större demokratiska rättigheter än renodlade krono- och frälsebönder, men hur uttrycks detta geografiskt? Jordnaturer blandas även ofta i bysamhällen, hur påverkade detta de interna relationerna mellan människorna i byn?

Genom rektifierade kartor kan arkeologen även resonera kring hur historiska (och eventuella äldre belägg) relaterar till naturförutsättningar och olika klimatfaktorer. I vilken geologisk kontext ligger åker och äng? Var har människorna valt att placera byggnaderna topografiskt? Kan dessa lägen ha varit aktuella under lång tid genom olika klimatförändringar, eller har naturkontexten gjort att gårdslägen och markanvändning är mer flexibel? Går det att spåra kronologiska skillnader i åkermarken, och går lokaliseringen av mark från olika perioder att förklara med hjälp av klimatfaktorer? Eftersom människan under historisk och förhistorisk tid i mångt och mycket dagligen relaterade till olika naturfaktorer, kan de historiska kartorna vara värdefulla källor till att beskriva olika former av dåtida klimatanpassningar.

27 Se tex Tollin & Karsvall 2010, Nilsson 2010

Kommunikation, dialog och förmedling

Kulturlandskapet vill genom förmedling och kommunikation bidra till att skärskåda våra nutida levnadssätt från ett utifrånperspektiv. Det handlar inte i första hand om att föreläsa om exempelvis klimatförändringarnas orsaker och betydelse för människan, snarare handlar det om att genom att väcka intresse få den enskilde att se sig som en integrerad del av naturen, historien och den plats var och en lever på. Genom möten kan en dialog inledas som främjar den enskildes medvetenhet kring den tid och plats de lever och vistas i. I bästa fall bidrar detta till att väcka ytterligare frågor och funderingar, vilka i sin tur kan ligga till grund för ytterligare dialog. Att sätta sig in i andra människor, tider och omständigheter kan leda till inlevelse och förståelse. Genom dialog och möten kan Kulturlandskapet bidra till att allmänheten känner sig mer delaktig i historieskapandet, och till att arkeologins möjligheter blir tydligare. Den stora frågan är dock inte allmänhetens intresse för det förflutna. Poängen är att Kulturlandskapet kan skapa ett forum för att kunna diskutera intressanta frågor som väcker insikter – både hos oss själva och hos allmänheten.

Kommunikation – eller förmedling – kan ske på flera olika nivåer. Storleken på undersökningen (eller motsvarande) bör stå i relation till kommunikationens omfattning. Under exempelvis en mindre förundersökning är det främst de lokala intressenterna som inkluderas. Centralt inom all arkeologisk verksamhet bör vara dialog med lokalbefolkning och intresserade organisationer, föreningar och andra typer av verksamheter. Detta kan åstadkommas med relativt liten ansträngning. En halvtimmes guidning för intresserade i slutet av en undersökning väcker allmänhetens intresse och öppnar för en dialog som i sin tur kan bidra till arkeologens tolkningsprocess och vidgade perspektiv för alla inblandade. Med denna typ av publik aktivitet bidrar arkeologin på ett mycket direkt sätt till den demokratiska inkluderingen och ökar projektets relativa mångfald. Detta är även en

väsentlig del av Landskapskonventionen [28].

Arkeologen måste dock – för att ha något av betydelse att förmedla – bedriva en arkeologi där nya resultat tas fram (och gamla behandlas) på ett sådant sätt att det blir av intresse och relevans. Arkeologen har kunskap om den mänskliga historien, och en unik utgångspunkt med sitt långa perspektiv. Arkeologin har spelat en roll kanske främst när det gäller förmedling som fokuserar på lokalområden och individuella platser. Det är lätt att väcka intresse för en plats hos lokalbefolkningen (kanske en boplats invid en hamn), men det är mycket viktigt att inse att det går att dra generella slutsatser – arkeologen kunde grävt ut en exakt likadan plats i exempelvis Irak.

Förmedling måste även innefatta tillgängliggörandet av resultaten. Eftersom resultaten presenteras i rapporter, ska dessa rapporter anpassas till målgruppen både språkligt och praktiskt.

28 Europarådet 2000

Referenser

Litteratur

Atkinson, John A.; Banks, Iain; O'Sullivan, Jerry (red.) 1996 *Nationalism and archaeology.* Scottish archaeological forum.

Bhabha, H. 1994 *The Location of Culture.*

Blackbourn, D. 2006 *The Conquest of Nature.*

Bookchin, Murray 1982 *The Ecology of Freedom. The emergence and Dissolution of Hierarchy.*

Cheyette, F. L. 2008 "The disappearance of the ancient landscape and the climatic anomaly of the early Middle Ages: a question to be pursued." I *Early Medieval Europe*, 16:2.

Christiansen, B. & Ljungqvist, F. C. 2012 "The extra-tropical Northern Hemisphere temperature in the last two millennia: reconstructions of low-frequency variability." I *Climate of the Past*, 8.

Dahlstedt, Sten & Liedman, Sven-Eric 1996 *Nationalismens logik. Nationella identiteter i England, Frankrike och Tyskland decennierna kring sekelskiftet 1900.*

Demarest, A. A. 2013 "The Collapse of the Classic Maya Kingdoms of the Southwestern Petén: Implications for the End of Classic Maya Civilization." I *Millenary Maya Societies: Past Crises and Resilience*, red M. C. Arnauld & A. Breton.

Duffy, P. R; Parditka, G; Giblin, J. I; Paja, L; Salisbury, R. B. 2014 "Discovering mortuary practices in th Körös river basin, Hungary." I *Hungarian Archaeology*, E-journal 2014 Autumn.

Eriksson, C. & Wästfelt, A. 2011 "Är ett landskap enbart en utsikt? Två frågor i och med införandet av landskapskonventionen i Sverige." I *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 61, 90-92.

Europarådet 2000 *Europeiska Landskapskonventionen.*

Fahlander, Fredrik 2014 "Djur och människor: Posthumanistitska perspektiv på yngre järnåldersgravar." I *Med Hjärta och Hjärna, En vänbok till Elisabeth Arwill-Nordbladh.* Red Henrik Alexandersson, Alexander Andreeff och Annika Bünz.

Flyvbjerg, Bent 2006 "Five Misunderstandings About Case-Study Research." I: *Qualitative Inquiry* Volume 12 Number 2 April 2006 s. 219-245.

Gibson, Thomas & Sillander, Kenneth (red) 2011 *Anarchic Solidarity: Autonomy, Equality, and Fellowship in Southeast Asia.*

Gosden, C. 2005 "What do objects want?" I *Journal of Archaeological Method and Theory*, 12:3.

Greider, T. & Garkovich, L. 1994 "Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment." I *Rural Sociology*, 59:1.

Gräslund, B. 2007 "Fimbulvintern, Ragnarök and klimatkrisen år 536-537 e.Kr." I *Saga och Sed*.

Hegmon, M; Peeples, M. A; Kinzig, A. P; Kulow, S; Meegan, C. M; Nelson, M. C. 2008 "Social Transformation and Its Human Costs in the Prehispanic U.S. Southwest." I *American Anthropologist, Vol. 110:3.*

Johansson, Rolf utan årtal "Ett bra fall är ett steg framåt. Om fallstudier, historiska studier och historiska fallstudier."

Kohl, PhilipL. & Fawcett, Clare (red) 1995 *Nationalism, politics, and the practice of archaeology.*

Latour, Bruno 2005 *Reassembling the social: an introduction to Actor-network theory.*

Lagerås, Per 2009 En ny ekologisk arkeologi. I Artelius, Tore & Källén, Anna. *Arkeologisk framtid*. Arkeologmötet 2008.

Leone, M. P. 1984 "Interpreting ideology in historical archaeology: Using the rules of perspective in the William Paca Garden in Annapolis, Maryland." I *Ideology, Power and Prehistory*, red. D. Miller and C. Tilley.

Masson-Delmotte, V.; Schulz, M; Abe-Ouchi, A; Beer, J; Ganopolski, A; González Rouco, J. F; Jansen, E; Lambeck, K; Luterbacher, J; Naish, T; Osborn, T; Otto-Bliesner, B; Quinn, T; Ramesh, R; Rojas, M; Shao X; Timmermann, A. 2013 "Information from Paleoclimate Archives." I Stocker, T. F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S. K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex & P. M. Midgley (red.). *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.*

MacDonald, Charles J-H 2011 "Anarchs and Social Guys." I *Society* 2011:48, 489-494.

Merchant, C. 1994 (1980) *Naturens Död. Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen*.

Nilsson, P. 2010 *Bortom åker och äng: förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630-1650)*. Avhandling Sveriges Lantbruksuniversitet.

Olsen, B. 2010 *In Defense of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*.

Peterson, C. 2011 "In Things We Trust: Hybridity and the borders of categorization in Archaeology." I *Current Swedish Archaeology*, 19.

Shennan, Stephen J. 1989 *Archaeological approaches to cultural identity.* One World Archaeology 10.

Stig Sörensen, Marie-Louise 1996 "The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark." I Días-Andreu & Chapman (red.) *Nationalism and archaeology in Europe*, s. 24-47.

Svanberg, Fredrik 2003 *Decolonizing the Viking Age.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8, 43.

Tilley, C. 1994 *A Phenomenology of Landscape: places, paths and monuments*.

Tollin, C. & Karsvall, O. 2010 "Sveriges äldre geometriska kartor. Ett världsarv görs tillgängligt." I *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 60, 94-103.

Trigger, Bruce 2006 2 e.d. *A history of archaeological thought*.

Webmoor, T. 2007 "What about 'one more turn after the social' in archaeological reasoning? Taking things seriously." I *World Archaeology*, 39:4.

Widgren, M. 2004 "Can Landscapes be read?" I Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. (red.). *European Rural Landscapes: persistance and change in a globalising environment*. s. 455-465.

Witmore, C. L. 2007 "Symmetrical archaeology: excerpts of a manifesto." I *World Archaeology*, 39:4.

Digitala källor

SAOB http://g3.spraakdata.gu.se/

Westerdahl, Christer 2003 Maritim arkeologi, maritim kultur och kustkultur – ett försök till definitioner. https://www.abc.se/~pa/mark/mark-def.htm

Illustrationsförteckning

Omslag
RAÄ Fåglum 5:1 efter imålning 2011. Fotograf Andreas Toreld.

Sida 5
Rotvälta, björk. Aleklätten, Kungälvs kommun 2016. Fotograf Annika Östlund.

Sida 7
Flyktingar. En sammankomst på flyktingförläggningen Edsviks camping hösten 2016. Inbjudna var svenskfödda som var intresserade av att möta och hjälpa flyktingarna att komma in i en svensk gemenskap samt de som bodde på förläggningen och också deras vänner och bekanta. Fotograf Agneta Stening.

Sida 8
- Shandon House. Huset ligger på militärt område, intill Clyde Naval Base där Storbritannien har sina kärnvapenubåtar, och ca 200 meter från Faslane Peace Camp. Huset var från början en herrgård, och har senare fungerat bland annat som skola. 2014. Fotograf Benjamin Grahn Danielson.
- Gotte-Lars stuga. 2010. Ryggåsstuga i Tegelstrand, Tanums kommun. Huset sägs vara flyttat till platsen 1811. Ena väggen består helt, och en annan delvis, av granitsten. Ett sätt att spara på det dyrbara träet som det tidigare var ont om i Bohuslän. Fotograf Cecilia Wingård.

Sida 9
Spår i landskapet. Sjöbod, samt lämningar efter småskalig men omfattande stenbrytning i Ramsvik, Sotenäs kommun 2006. Fotograf Stig Swedberg.

Sida 12
Schaktningsövervakning inför nytt VA, Grebbestad, Tanums kommun 2014. Profil i schakt 6, samt Greby gravfält (RAÄ Tanum 734) i bakgrunden. Fotograf Stig Swedberg.

Sida 14
Arkeologisk undersökning av del av RAÄ Tanum 1885, Grebbestad, Tanums kommun 2015. Provtagning för makro och markkemi i anläggning 279. Fotograf Anna Ihr.

Sida 15
Schaktningsövervakning inför nytt VA, Grebbestad, Tanums kommun 2014. Anläggning 12 snittad och fotograferad i profil. Fotograf Annika Östlund.

Sida 17
Karta över landskapets karaktärsdrag, av Oscar Jacobsson. Ur *Landskap i Bullaren. Översiktlig landskapsanalys.* Kulturlandskapet 2014.

Sida 19
Arkeologisk undersökning av del av RAÄ Tanum 1885, Grebbestad, Tanums kommun 2015. Visning för allmänheten 2015-05-07. Fotograf Annika Östlund.

Sida 20
Stig berättar om den gamla smedjan i Ramsvik, Sotenäs kommun. Arkeologidagen 2006. Fotograf Ingegerd Johansson.

Baksida
Schaktningsövervakning inför nytt VA, Grebbestad, Tanums kommun 2014. Anläggning 11, snittad och fotograferad i plan. Fotograf Stig Swedberg.

Kulturlandskapet